

Nederlandse banken en de wapenindustrie

Inhoudsopgave

		Pagina
I. Achtergrond	1: Onvoldoende controle op wapenhandel	4
	2: Internationaal wapenhandelsverdrag dringend nodig	5
II. Uitgangspunt	Het defensiebeleid van Nederlandse banken	6
III. Cases	Een aantal defensiebedrijven nader bekeken	8
IV. Conclusie	Groot verschil tussen beleid en praktijk	18
V. Aanbevelingen	Toon maatschappelijke verantwoordelijkheid	19
VI. Bijlagen	1: Oxfam Novib werkt aan regelgeving wapenhandel	21
	2: Global Principles for Arms Transfers	22
	3: Wapenembargo's	25

Introductie

De wereld betaalt een hoge prijs voor de ongecontroleerde verspreiding en het misbruik van wapens. Ontelbare levens gaan verloren en de armoede wereldwijd verergert. In de defensie-industrie gaat enorm veel geld om. Banken zeggen niet betrokken te willen zijn bij de financiering van of beleggingen in clustermunities, landmijnen, kernwapens en biologische of chemische wapens. Maar de financiële sector is niet transparant. Handelen banken daadwerkelijk conform hun beleid? Oxfam Novib onderzocht de betrokkenheid van vier Nederlandse banken in de mondiale wapenindustrie: ABN AMRO, Fortis, ING en Rabobank. In dit rapport leest u de bevindingen, case-studies en aanbevelingen van Oxfam Novib.

Werkwijze

In 2006 heeft Oxfam Novib het onderzoeksbureau Profundo de opdracht gegeven een *quickscan* te maken van de rol van Nederlandse banken in de wapenindustrie. Op basis van een lijst van het Zweedse onderzoeksinstituut SIPRI is een lijst samengesteld van de top 20 grootste wapenproducenten¹ waarvan bekend is dat hun wapens terecht zijn gekomen in conflictgebieden, in gebieden waar mensenrechtenschendingen plaatsvinden en landen waarop een wapenembargo van toepassing is. Vervolgens heeft het onderzoeksbureau gekeken of de Nederlandse banken ABN AMRO, Fortis, ING en Rabobank een financiële relatie hebben met deze bedrijven. Dit onderzoek is geen allesomvattende studie van alle financiële banden tussen de in Nederland actieve banken en wapenproducenten. Wij maakten een selectie. Zo hebben we ons vooral gericht op de defensie-industrie die betrokken is bij conventionele wapens. Het onderzoek naar de financiële relatie van Nederlandse banken met de wapenindustrie is uitgevoerd door Jan Willem van Gelder, Christophe Scheire en Sarah Denie van het onderzoeksbureau Profundo. De gegevens van dat onderzoek vormen de basis van dit rapport 'Nederlandse banken en de wapenindustrie: Een onderzoek van Oxfam Novib naar de betrokkenheid van vier Nederlandse banken in de mondiale wapenindustrie', Oxfam Novib (mei 2007).

¹ "Appendix 9A. The 100 largest arms-producing companies, 2004" in Dunne, J.P. and Surry, E., 'Arms production', SIPRI Yearbook 2006 (Oxford University Press: Oxford, 2006), pp. 419-427.

I. Achtergrond

1. Onvoldoende controle op wapenhandel

De meeste landen waar wapens of onderdelen van wapens geproduceerd en geëxporteerd worden, hebben geen of zwakke exportcontroles. De ongecontroleerde handel in wapens blijft in omvang toenemen. Nationale en internationale wetgeving vertonen veel mazen. Hierdoor komen wapens nog altijd vaak via een omweg terecht in gebieden waar grove mensenrechtenschendingen plaatsvinden. De willekeurige verspreiding van wapens houdt gewelddadige conflicten in stand en verhindert duurzame ontwikkeling.

Uit onderzoek van de coalitie Control Arms blijkt dat Amerikaanse, Europese en Canadese bedrijven door de mazen van de wet glippen door wapenonderdelen te verkopen en door productie ervan uit te besteden aan buitenlandse bedrijven.² Onderdelen van gevechtshelikopters en -trucks worden bijvoorbeeld in verschillende landen aangekocht en onder licentie geassembleerd in landen als China, Egypte, India, Israël en Turkije.³ Deze of gelijkaardige wapens belanden op hun beurt in landen als Colombia, Sudan en Oezbekistan. Daar worden ze ingezet om burgers te doden of op de vlucht te jagen.

De huidige EU-Gedragscode omvat onvoldoende garanties dat wapens niet in verkeerde handen terecht komen. De criteria waaraan staten dienen te voldoen, zijn voor verschillende interpretatie vatbaar. Bovendien is de EU-Gedragscode niet juridisch bindend. Hierdoor bestaat het risico dat economische of politieke overwegingen bij de besluitvorming over wapenhandel een grotere rol spelen dan de naleving van de mensenrechten.

Uit rapporten van mensenrechten- en ontwikkelingsorganisaties⁴ blijkt dat westerse landen de export hebben goedgekeurd van wapens die terecht zijn gekomen in landen die betrokken zijn in gewapende conflicten of mensenrechtenschendingen. Zo gingen uit Canada lichte pantservoertuigen en helikopters naar Saudi-Arabië en vliegtuigmotoren en vuurwapens naar de Filipijnen. Frankrijk keurde de export goed van wapens die terecht zijn gekomen in landen die vallen onder een EU-wapenembargo, zoals China. De Verenigde Staten heeft exportvergunningen afgegeven voor export aan Pakistan, Nepal en Israël.⁵

De militaire uitgaven in de wereld in 2005 worden door het Zweedse onderzoeksbureau SIPRI geschat op 1.118 miljard dollar.⁶ Elk jaar geven landen in Azië, het Midden-Oosten, Latijns-Amerika en Afrika gemiddeld 22 miljard dollar uit aan wapens. De Verenigde Staten zijn verantwoordelijk voor 48 procent van het wereldtotaal.

² “Global Arms Industry Exploiting Major Loopholes in Arms Regulations”, press release, Oxfam International, Amnesty International, IANSA, 4 October 2006.

³ Zie voetnoot 98.

⁴ “The G8: Global Arms Exporters: Failing to prevent irresponsible arms transfers”, Oxfam International, Amnesty International, IANSA, juni 2005; “Shattered Lives: The Case for Tough International Arms Control”, Oxfam International, Amnesty International, IANSA, oktober 2003; “Arms without Borders”, Oxfam International, Amnesty International, IANSA, October 2006.

⁵ Ibidem.

⁶ “SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security”, SIPRI, 2006.

2. Internationaal wapenhandelsverdrag dringend nodig

Een internationaal wapenhandelsverdrag is dringend nodig. Wapenleveranties die bijdragen aan armoede, buitenproportioneel geweld en schendingen van mensenrechten moeten wettelijk worden verboden. Het verdrag moet juridisch bindend zijn, gebaseerd op internationale wetten, in het bijzonder op het humanitaire recht en de mensenrechten. Het verdrag zou de consistentie en duidelijkheid tussen nationale mechanismen voor exportcontrole bevorderen.

Zo'n verdrag komt dichterbij. In december 2006 stemden 153 VN-lidstaten vóór de totstandkoming van een internationaal wapenhandelsverdrag. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk waren voor. China en Rusland onthielden zich van stemming. Slechts één land stemde tegen: de Verenigde Staten.

Op 7 december 2006 heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de resolutie bekrachtigd. In 2007 organiseert de VN een consultatie en in 2008 moet een groep van experts aan de slag om de tekst van het verdrag te ontwikkelen. De naleving van het verdrag is een verantwoordelijkheid van overheden, wapenproducenten en handelaren.

Het duurt nog wel een tijd voordat een dergelijk verdrag wordt voorgelegd aan de VN-lidstaten en het vervolgens kan worden geratificeerd. Bij afwezigheid van een internationaal wapenhandelsverdrag moeten de betrokken actoren, wapenproducenten, investeerders, beleggers en financiële instellingen, daarom hun eigen verantwoordelijkheid nemen. Zij moeten, ieder vanuit de eigen verantwoordelijkheid, ervoor zorgen dat wapens niet in landen terecht komen waar deze wapens gewelddadige conflicten in stand houden, duurzame ontwikkeling verhinderen en bijdragen tot schendingen van de mensenrechten.

II. Uitgangspunt

Het defensiebeleid van Nederlandse banken

De vier grote Nederlandse banken, ABN AMRO, Fortis, ING en Rabobank erkennen dat zij een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben en hebben vrijwillige gedragsregels opgesteld rond de defensie-industrie.⁷ Zij hebben pas vrij recent een eigen defensiebeleid. ABN AMRO en ING hebben zo'n vastgesteld beleid sinds 2003, Fortis sinds 2005. Rabobank zal haar recent geformuleerde defensiebeleid binnenkort voorleggen aan de Raad van Bestuur. Dit beleid is daarom nog niet publiek beschikbaar.⁸ Het beleid van de andere banken wordt in mindere of meerdere mate op websites publiek gemaakt.⁹

De banken erkennen het recht van democratische landen om zich te verdedigen met gebruik van conventionele wapens. Ook stellen de banken dat bij alle financieringsactiviteiten wet- en regelgeving strikt moet worden nageleefd. De banken verschillen van mening over welke wet- en regelgeving van toepassing is. De vier banken stellen in hun beleid, gezien de gevoeligheden ten aanzien van de defensie-industrie, dat klanten worden doorgelicht.

Fortis stelt publiekelijk dat "nieuwe transacties waarbij controversiële wapens betrokken zijn" niet zullen worden geaccepteerd. Voor Fortis betekent dit dat er geen kredieten zullen worden verstrekt (directe financiering) aan bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van of handel in deze wapens, dan wel enige andere activiteit die met dergelijke wapens te maken heeft. Ook ING maakt expliciet onderscheid tussen defensiematerieel en controversiële wapens als antipersoonlandmijnen en clusterbommen. ING stelt in haar defensiebeleid dat ze zich zal onthouden van financiering van controversiële wapens. Bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie, het onderhoud of de handel in deze wapens worden uitgesloten van nieuwe financieringen.

Zowel Fortis als ING maakt een uitzondering voor bedrijven en conglomeraten die op beperkte schaal betrokken zijn bij dergelijke wapens en die zich voornamelijk bezighouden met niet-controversiële activiteiten, zoals de burgerluchtvaart.

Voor de financiering van specifieke defensiegerelateerde transacties, letten de banken in het algemeen op de eindbestemming van de wapens. ABN AMRO sluit voor de financiering van specifieke transacties, conflictgebieden en landen uit waar grove mensenrechtenschendingen plaatsvinden. De bank zegt dat haar defensiebeleid gebaseerd is op internationale en regionale verdragen met betrekking tot wapenhandel, inclusief de EU-Gedragscode betreffende Wapenexport. Volgens het defensiebeleid van ING moet financiering van de handel van defensiematerieel voldoen aan de richtlijnen van de NAVO en is alleen toegestaan indien er tevens sprake is van een exportvergunning van een van de EU-landen, de Verenigde Staten of Canada.

⁷ Zie websites ABN AMRO, ING, Fortis en Rabobank. ABN AMRO: http://www.abnamro.com/com/about/sd/sd_policies.jsp; ING: http://www.ing.com/group/showdoc.jsp?docid=180506_EN&menopt=ins%7Ccrp%7Cdfp; Fortis: http://www.fortis.nl/Duurzaamheid/beleid_defensie_industrie.asp; Rabobank: http://www.rabobankgroep.nl/asp/default.asp?node_id=15&version_id=1

⁸ Correspondentie met Rabobank, 14 mei 2007.

⁹ Zie voetnoot 7.

Fortis en ING maken daarnaast een duidelijk onderscheid tussen investeringen voor eigen rekening en beleggingen die de banken doen namens klanten. Beleggingen die zij doen namens klanten vallen niet onder het algemene defensiebeleid. Volgens haar defensiebeleid zal ING geen eigen gelden beleggen in wapengeoriënteerde bedrijven die direct betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens.

Bij beheer van vreemd vermogen in de defensie-industrie, spreekt Fortis volgens haar beleid haar bezorgdheid uit. Klanten die niet in de defensie-industrie willen beleggen, bieden ING en Fortis duurzame beleggingsfondsen aan en de mogelijkheid om hun portefeuille te laten screenen. Slechts in het uiterste geval zal Fortis overgaan tot het verbreken van relaties met bestaande klanten. ABN AMRO zegt expliciet te kijken naar wapenbedrijven, maar zegt geen invloed te hebben op alle partijen waar deze zaken mee doet.

Het defensiebeleid en de algemene bedrijfsprincipes van de verschillende banken lijken financiële relaties uit te sluiten met wapenbedrijven die leveren aan landen in conflict, landen waar ernstige mensenrechtenschendingen plaatsvinden en landen waarop een wapenembargo rust.

III. Cases

Een aantal defensiebedrijven nader bekeken

Allied Defense Group

Een dochteronderneming van de Allied Defense Group (ADG) is munitiefabrikant Mecar S.A. Deze produceert munitiepatronen en granaten van middelgroot tot groot kaliber, voornamelijk voor artillerie, mortieren, tanks en lichte pantservoertuigen. Mecar is veruit het belangrijkste bedrijf binnen ADG. Klanten van Mecar zijn onder meer Saudi-Arabië, Koeweit, Qatar, Taiwan, Venezuela, Bahrein, Indonesië en Brunei.¹⁰ Verder levert Mecar aan een aantal niet nader genoemde landen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten.

Robeco Boston Partners – een dochteronderneming van Robeco, in eigendom van Rabobank – is met 4,7 procent van het totale aantal aandelen een van de tien grootste institutionele investeerders in de Allied Defense Group.¹¹ De Rabobank geeft in haar respons op het onderzoek aan dat op 9 april 2007 Robeco Boston Partners haar aandelen in ADG heeft verkocht. In maart 2002 verzekerde ADG een kredietfaciliteit ter waarde van 49,4 miljoen euro voor zijn Belgische dochteronderneming Mecar. Fortis was met 10,7 miljoen euro een van de vijf banken die deelnamen in deze kredietfaciliteit.¹² In 2006 is deze kredietfaciliteit verlaagd naar 42,9 miljoen euro.¹³

BAE Systems

BAE Systems is met 79 procent van de militaire verkopen de grootste Europese wapenproducent. Het bedrijf staat op de vierde plek van de vijf grootste wapenproducenten ter wereld in 2004.¹⁴ BAE Systems ontwikkelt en produceert onder andere gevechtsvliegtuigen, wapensystemen en militaire schepen. In april 2005 werd BAE Systems eigenaar van het Amerikaanse defensiebedrijf United Defense Industries. BAE Systems is naast EADS en Finmeccanica voor 37,5 procent eigenaar van MBDA¹⁵, een producent van raketssystemen en clustermunitie.¹⁶ BAE Systems produceerde onder licentie L20A1 DPICM clustermunitie.¹⁷

¹⁰ Form 10-K/A, Allied Defense Group, Vienna, October 2005; Annual Report 2005, Allied Defense Group Inc., Vienna, March 2006; Form 10-K, Allied Defense Group, Vienna, March 2007.

¹¹ “Institutional Holdings - WSJ.com - for Allied Defense Group Inc.”, Website Wall Street Journal (online.wsj.com), bezocht in mei 2007

¹² Allied Research Corporation Announces New \$44 Million Long-Term Credit Facility, Press release Allied Defense Group Inc., Vienna, 20 March 2002; Credit Agreement between Allied Defense Group and banks, Vienna, 20 March 2002; Form 10-K, Allied Defense Group, Vienna, March 2007.

¹³ Form 10-K, Allied Defense Group, Vienna, March 2007.

¹⁴ “SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security”, SIPRI, 2006.

¹⁵ “Annual Report 2006”, BAE Systems, 2 April 2007, zie www.baesystems.com.

¹⁶ “Worldwide Production and Export of Cluster Munitions”, Human Rights Watch, 7 april 2005.

¹⁷ “BAE SYSTEMS, Raytheon and Rheinmetall team for UK IFPA on guided artillery ammunition”, persbericht BAE Systems, 25 oktober 2002; “Welcome: this way for cluster bombs”, *The Guardian*, 10 september 2003; “Answer Parliamentary Question on Cluster Munitions”, Hansard, Column 498W, November 17, 2003. “Worldwide Production and Export of Cluster Munitions”, Human Rights Watch, 7 april 2005; “Written Answers to Questions to Parliamentary Questions”, Hansard, Column 331W, House of Commons, 26 januari 2005; “A Global Overview over Explosive Submunitions, Memorandum to the

Begin 2006 was dochteronderneming Land Systems OMC betrokken bij de verkoop van gewapende voertuigen die zijn gebruikt om demonstraties te onderdrukken in Uganda rondom de verkiezingen eind februari 2006. Sinds 2002 zijn minstens 32 gewapende voertuigen verkocht zijn aan Uganda.¹⁸ De verkoop vond vlak voor de verkiezingen plaats. Het gaat hier om RG-31 APC's (*armoured personnel carriers*), Mamba APC's en RG-12 APC's. In november 2005 zijn dezelfde voertuigen gebruikt om demonstraties te onderdrukken in Kampala, nadat oppositieleider en presidentskandidaat Kizza Besigye was gearresteerd. Deze voertuigen zijn ook gebruikt door het Ugandese leger tijdens een bijeenkomst van de oppositie op 15 februari 2006 waarbij drie burgers werden gedood en vijf gewonden vielen. Op 19 februari 2006, vier dagen voor de verkiezingen, zijn deze voertuigen ingezet in Mukono om de aanhangers van Dr. Besigye te verdrijven. Volgens mediaberichten reden deze voertuigen op mensen in. Sommigen raakten gewond, waarvan twee ernstig. Uganda is een conflictgebied. Bijna twee miljoen mensen zijn door het conflict ontheemd. Een kwart van de kinderen ouder dan tien jaar in Noord-Uganda heeft één of beide ouders verloren.

BAE Systems produceert onder andere de Hawk-gevechtsvliegtuigen. In 1996 exporteerde BAE Systems zestien toestellen aan Indonesië. De toestellen zijn onder andere ingezet tijdens het conflict in Oost-Timor en in Atjeh in 2002.¹⁹ Daarnaast zijn Scorpion-tanks van dochterbedrijf Alvis ingezet in Atjeh.²⁰ Ook produceerde Alvia UK-Tactica-voertuigen die in 2005 tijdens demonstraties zijn ingezet tegen burgers in Papoea-Nieuw-Guinea.²¹

Een VN-rapport²² uit oktober 2002 toont dat onderdelen van de door BAE Systems geleverde Hawk-gevechtsvliegtuigen en ander militair materieel naar Zimbabwe zijn geëxporteerd. De onderdelen voor de Hawk-gevechtsvliegtuigen, ter waarde van drie miljoen dollar, werden in 2002 geleverd. De levering schond het EU-wapenembargo dat sinds 19 februari 2002 van kracht was. De Hawk werd ingezet door Zimbabwe in het conflict in Congo.²³

MBDA, waarvan BAE Systems voor 37,5 procent eigenaar is, leverde raketssystemen aan onder andere Egypte, India, Irak, Libië, Maleisië, Nigeria, Saudi-Arabië en Venezuela.²⁴

delegates to the Convention on Conventional Weapons (CCW), Group of Governmental Experts on the Explosive Remnants of War", 21-24 mei 2002.

¹⁸ "Loopholes in British law allow sale of military equipment to Uganda; Oxfam criticises UK government for failure to act on promises", Oxfam, 1 maart 2006, zie <http://www.oxfam.org.uk/press/releases/uganda010306.htm> - Foto's genomen door hulporganisaties van het gebruik van deze voertuigen zijn te vinden op www.empics.com (reference no: 2917404.jpg); "Loophole 'let BAE sell arms to Uganda'", Richard Norton-Taylor, *The Guardian* (1 maart 2006)

¹⁹ BAE Systems - A corporate profile, Corporate Watch UK, London, June 2002; FO inquiry into use of Hawk jets by Jakarta, Richard Norton-Taylor and John Aglionby, *The Guardian*, London, 3 juli 2002.

²⁰ "Tank deal that blew hole in ethical policy", David Leigh, Rob Evans and David Pallister, *The Guardian*, 7 december 2004.

²¹ "Indonesia deploys British arms against protesters, Antony Barnett, *The Observer*, 27 november 2005.

²² 'Final Report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of Congo', October 2002.

²³ "Britain's ethical foreign policy: keeping the Hawk jets in action", Ewan MacAskill, *The Guardian*, 20 januari 2000; "UK sports agent accused of selling military gear to African despot", *The Observer* (27 oktober 2002).

²⁴ Website MBDA (www.mbda.net), bezocht in mei 2006.

Uit gegevens van de Thomson Shareworld database blijkt dat Nederlandse banken aandelen BAE Systems beheren of bezitten: ABN AMRO 0,5 procent, Fortis 0,1 procent en ING 0,2 procent.²⁵ ABN AMRO is samen met twaalf andere banken betrokken bij het verlenen van kredietfaciliteiten in 2003 ter waarde van tussen de 110 en 150 miljoen euro. In februari 2005 werd deze kredietfaciliteit vernieuwd. ABN AMRO was toen een van de veertien banken die deelnamen in deze kredietfaciliteit.²⁶ In februari 2005 was ABN AMRO betrokken bij de verkoop van 14 procent van het aandeel van BAE Systems in Saab. Dit leverde BAE Systems 189 miljoen euro op.²⁷ ABN AMRO Rothschild, een dochter van ABN AMRO, was betrokken bij het uitzetten van nieuwe aandelen ten behoeve van een gedeeltelijke financiering van de aankoop van United Defense Industries door BAE Systems in april 2005.²⁸ Ook een andere dochter van ABN AMRO, ABN AMRO Hoare Govett, is betrokken bij de verkoop van aandelen van BAE Systems.²⁹

EADS

EADS is het een-na-grootste Europese defensiebedrijf. Het bedrijf is in 2000 ontstaan uit een fusie van het Duitse DASA, het Franse Aerospatiale Matra en het Spaanse Construcciones Aeronauticas S.A. EADS produceert onder andere gevechtsvliegtuigen, gevechtshelikopters, onbemande vliegtuigen en verschillende typen raketten. Daarnaast is EADS naast BAE Systems en Finmeccanica eigenaar van MBDA, een producent van raketssystemen en clustermunities.³⁰

De Europese Unie heeft een wapenembargo ingesteld tegen China. De Verenigde Staten en Canada weigeren gevechtshelikopters te verkopen aan dit land. Niettemin vliegen de nieuwste Chinese Z-10-gevechtshelikopters dankzij onderdelen en technologie van AgustaWestland (zie Finmeccanica), Pratt & Whitney (zie United Technologies), Lord Corporation en Eurocopter, een joint venture waarin EADS participeert.³¹ Eerder verkocht China gevechtshelikopters aan Sudan, een land waartegen een volledig Europees wapenembargo geldt en een gedeeltelijk VN-embargo.³²

²⁵ Thomson ShareWorld Database, bezocht 25 April 2007.

²⁶ Euroweek - Issue 808, London, 20 June 2003; Euroweek - Issue 812, London, 18 July 2003; BAE signs, International Financing review, 9 August 2003; Over the target, International Financing Review, London, 29 January 2005; Euroweek - Issue 889, London, 4 February 2005.

²⁷ BAE Systems Plc Announces Its Intention To Sell Up To 15.175 Million Shares In Saab AB, Regulatory Announcement BAE Systems, London, 22 February 2005; Saab accelerated bookbuild via ABN drags on for three days as BAE scales back stake, Euroweek - Issue: 892, London, 25 February 2005; BAE offloads Saab stake, International Financing Review, London, 26 February 2005; Equity News in Brief, Euroweek - Issue: 893, London, 4 March 2005.

²⁸ BAE Systems Plc Proposed Acquisition Of United Defense Industries, Inc. And Placing To Raise Approximately £375 Million, Regulatory Announcement BAE Systems, London, 7 March 2005; Coming to BAE's defence, International Financing Review, London, 12 March 2005.

²⁹ "BAE Systems corporate broking appointments", Regulatory Announcement BAE Systems, London, 28 juli 2005.

³⁰ "Worldwide Production and Export of Cluster Munitions", Human Rights Watch, 7 april 2005.

³¹ *Jane's Defence Weekly*, 13 april 2005, "China's Z-10 helicopter built on Western expertise"; *Aviation Week & Space Technology*, 12 December 2005, "East-West Whirlybird; Chinese Ink Deals With Eurocopter, Safran and Alcatel Alenia Space".

³² "Arms without Borders", Oxfam International, Amnesty International, IANSA, October 2006; "Appeal by Amnesty International to the Chinese government on the occasion of the China-Africa Summit for Development and Cooperation", (AFR 54/072/2006), november 2006; "Sudan: arms continuing to fuel serious human rights violations in Darfur", Amnesty International (mei 2007).

Tussen juni 2003 en september 2004 heeft India gevechtshelikopters aan Nepal geleverd. De helikopters zijn geproduceerd door Hindustan Aeronautics in nauwe samenwerking met Eurocopter, een dochter van EADS. Deze transactie is controversieel, gezien het conflict en de grote kans dat dergelijke helikopters gebruikt zouden worden tegen burgers.³³ In 2004 zijn een aantal burgers in Nepal gedood en gewond geraakt in helikopteraanvallen. De Kathmandu Post van 12 januari 2004 berichtte dat een 82-jarige man gedood was toen het Nepalese leger vanuit een helikopter het dorpje Kaule beschoot. Het Franse persbureau AFP berichtte dat meer dan vijftig mensen, onder wie burgers, gedood zijn bij een aanval met helikopters in het westen van Nepal.³⁴

Uit de Thomson Shareworld database blijkt dat Nederlandse banken aandelen EADS beheren of bezitten: ABN AMRO 0,1 procent, ING 0,2 procent en Rabobank.³⁵ In juli 2002 verzekerde EADS zich van een kredietfaciliteit waaraan 29 banken deelnemen. ABN AMRO en ING participeerden beide in deze faciliteit voor 70 miljoen euro.³⁶ In juli 2004 hernieuwde EADS deze kredietfaciliteit. Dit keer met 37 banken, waaronder ABN AMRO, Fortis en ING bank. ABN AMRO en ING participeerden beide met 115 miljoen euro, Fortis met 50 miljoen.³⁷ In juli 2005 hernieuwde EADS opnieuw zijn kredietfaciliteit. ABN AMRO organiseerde deze faciliteit samen met acht andere banken. Er namen 36 banken aan deel, waaronder ook Fortis en ING. ABN AMRO participeerde met 145 miljoen, ING met 85 miljoen terwijl Fortis deelnam met 45 miljoen euro.³⁸

Daarnaast organiseerde ABN AMRO Rothschild de Initial Public Offering van EADS op de beurzen van Parijs, Frankfurt en Madrid in juli 2000.³⁹ In februari 2003 lanceerde EADS een 3 miljard Euro Medium Term Note-programma. Dit stelt EADS in staat obligaties uit te zetten met een looptijd van drie tot vijf jaar. ABN AMRO is een van de tien internationale banken die deze obligaties mogen verkopen.⁴⁰ EADS heeft ook een Frans programma, het Billet de Trésorerie. Dit stelt EADS in staat om op de Franse kapitaalmarkt obligaties uit te zetten met een looptijd van drie tot vijf jaar. ING is een van de acht internationale banken die deze obligaties mogen verkopen.

³³ "The EU Code of Conduct fails to prevent French Helicopters being produced under licence in India and transferred to Nepal", Amnesty International, september 2004.

³⁴ "50 killed in helicopter raid on Maoists in Nepal", *Agence France Presse*, 24 maart 2004.

³⁵ Thomson ShareWorld Database, viewed 25 april 2007.

³⁶ Netherlands – Loans, *Euroweek*, issue 762, 19 juli 2002; "Banks sign into EADS", *International Financing Review*, 20 juli 2002.

³⁷ Netherlands – Loans, *Euroweek*, issue 762, 2 juli 2004; Netherlands – Loans, *Euroweek*, issue 863, 23 juli 2004.

³⁸ "EADS slashes pricing on early refinance", *International Financing Review*, 25 juni 2005; France, *Euroweek*, issue 913, 22 juli 2005, zie website EADS, www.eads.net, mei 2007.

³⁹ "EADS marketed as world leader, Eu3bn IPO nears", *Euroweek*, issue 656, 9 juni 2000; Verkoopprospekt European Aeronautic Defence and Space Company EADS N.V., Amsterdam, 7 juli 2000.

⁴⁰ "EADS signs up to EuroMTNs with Barclays", *Euroweek*, issue 787, 24 januari 2003; "EADS orbits EMTN market", *International Financing Review*, 1 februari 2003; "EADS to initiate Euro Medium Term Note (EMTN) programme with Eurobond benchmark transaction", persbericht EADS, Amsterdam, 6 februari 2003. zie website EADS, www.eads.net, mei 2007.

Finmeccanica SpA

Finmeccanica SpA (Società Finanziaria Meccanica) is de grootste wapenproducent in Italië. Het bedrijf staat in de lijst van grootste wapenproducenten ter wereld op de elfde plaats in 2004 en op de tiende plaats in 2003.⁴¹ Het bedrijf is voor een derde in handen van de Italiaanse overheid.

AgustaWestland, een dochter van Finmeccanica, produceert de Syber Lynx- gevechtshelikopter. In september 2004 werden twee Super Lynx-helikopters geleverd aan het Thaise leger. In februari 2005 werden ze in gebruik genomen.⁴² Sinds het oplaaien van het conflict in het zuiden van Thailand begin januari 2004 zijn al meer dan 1.500 mensen om het leven gekomen.

In januari 2006 tekenden Finmeccanica, AgustaWestland en de Libyan Company for Aviation Industry een overeenkomst om een joint venture op te richten: Libyan Italian Advanced Technology Company (LIATEC). Dit bedrijf heeft commerciële rechten om in Afrika geproduceerde helikopters aan een aantal Afrikaanse landen te verkopen. Om welke landen het gaat is niet bekend.⁴³

AgustaWestland heeft onderdelen en technologie geleverd voor de bouw van Chinese Z-10 gevechtshelikopters, ondanks een EU-wapenembargo tegen China.⁴⁴ Eerder verkocht China gevechtshelikopters aan Sudan, een land waartegen een volledig Europees wapenembargo geldt en een gedeeltelijk VN-embargo.⁴⁵

Finmeccanica is naast BAE Systems en EADS eigenaar van MBDA, een producent van raketsystemen en clusterprojectielen.⁴⁶ MBDA leverde raketsystemen aan onder andere Egypte, India, Irak, Libië, Maleisië, Nigeria, Saudi-Arabië en Venezuela.⁴⁷

In september 2004 verzekerde Finmeccanica zich van een kredietfaciliteit. Fortis en ING bank participeerden met respectievelijk 50 miljoen euro en 30 miljoen euro.⁴⁸ In december 2005 amendeerde Finmeccanica deze kredietfaciliteit. Daarbij werd de rente die betaald zou moeten verlaagd en behoorde twee keer een jaar verlenging tot de mogelijkheden. In dit syndicaat zijn dezelfde banken betrokken.⁴⁹ In juni 2000 verkocht de Italiaanse overheid een belang van 33 procent in de holding aan institutionele investeerders ter waarde van 6 miljard euro. Tegelijkertijd

⁴¹ "Appendix 9A. The 100 largest arms-producing companies, 2004" in Dunne, J.P. and Surry, E., 'Arms production', SIPRI Yearbook 2006 (Oxford University Press: Oxford, 2006), pp. 419-427.

⁴² Zie www.agustawestland.com

⁴³ "Finmeccanica and AgustaWestland JV In Libya in the aeronautics and security systems sector", persbericht Finmeccanica, 17 januari 2006.

⁴⁴ *Jane's Defence Weekly*, 13 april 2005, "China's Z-10 helicopter built on Western expertise"; *Aviation Week & Space Technology*, 12 December 2005, "East-West Whirlybird; Chinese Ink Deals With Eurocopter, Safran and Alcatel Alenia Space".

⁴⁵ "Arms without Borders", Oxfam International, Amnesty International, IANSA, October 2006; "Appeal by Amnesty International to the Chinese government on the occasion of the China-Africa Summit for Development and Cooperation", (AFR 54/072/2006), november 2006; "Sudan: arms continuing to fuel serious human rights violations in Darfur", Amnesty International, mei 2007.

⁴⁶ "Worldwide Production and Export of Cluster Munitions", Human Rights Watch, 7 april 2005.

⁴⁷ Website MBDA (www.mbda.net), bezocht in mei 2006.

⁴⁸ "Finmeccanica to retail", *International Financing Review*, 30 juli 2004; "Italy", *Euroweek*, issue 864, 30 juli 2004; "Finmeccanica finalised", *International Financing Review*, 25 september 2004.

⁴⁹ "Finmeccanica wraps up amendment", *International Financing Review*, 10 december 2005; "Italy", *Euroweek*, issue 934, 16 december 2005.

werden voor 878 miljoen obligaties uitgezet. ING was een van de banken die hierbij betrokken waren.⁵⁰

Lockheed Martin

Lockheed Martin is in 2004 de op een na grootste wapenproducent ter wereld. In 2003 stond het bedrijf op de eerste plaats.⁵¹ Het produceert onder andere de F-16, de F-22 Raptor, de F-117 Stealth Fighter en raketten zoals de Hellfire. Lockheed Martin produceert ook clustermunitie. Lockheed Martin produceert onder andere MLRS M26 met 644 M77-submunitie, en de MLRS XM30-raket met 404 DPICM-submunitie. De M26-raketten zijn door het Amerikaanse leger gebruikt in Irak en door het Israëlische leger in Libanon in de zomer van 2006.⁵²

F-16's zijn onder meer geëxporteerd naar Indonesië, Israël en Pakistan.⁵³ Israël heeft op de Verenigde Staten na de grootste voorraad F-16-gevechtsvliegtuigen.⁵⁴ Onderzoeken van mensenrechtenorganisaties hebben aangetoond dat deze vliegtuigen ingezet zijn in Libanon en de Palestijnse Gebieden.⁵⁵ Op 23 juli 2002 komen bij een aanval met een F-16-gevechtsvliegtuig op een appartementencomplex in Gaza vijftien Palestijnen om, waaronder negen kinderen. Doel van de aanval was het 'uitschakelen' van een Hamas-leider. Internationaal heeft de actie veel kritiek uitgelokt.⁵⁶

In de zomer van 2006 hebben Israëlische F-16-gevechtsvliegtuigen burgerdoelen bestookt in het zuiden van Libanon. Doelen waren appartementencomplexen, wegen en bruggen. In de eerste twee weken zijn volgens schattingen bij aanvallen uit de lucht minstens vijfduizend huizen vernietigd. Een groot aantal burgers kwam om bij deze aanvallen, waarbij geen direct aanwijsbare militaire noodzaak kon worden aangeduid. Tijdens deze aanvallen zijn ook vluchtelingen bestookt met raketten.⁵⁷

De door Lockheed Martin geproduceerde Hellfire-raketten zijn ingezet voor buitenrechtelijke executies. Ze worden afgevuurd vanuit gevechtshelikopters, zoals de Apache-helikopter, en in Pakistan⁵⁸ en Jemen.⁵⁹ vanuit onbemande vliegtuigen.

⁵⁰ "Finmeccanica on the offensive", *International Financing Review*, 6 mei 2000; "Finmeccanica set to launch Eu6.8bn combo offering", *Euroweek*, issue 652.

⁵¹ "Appendix 9A. The 100 largest arms-producing companies, 2004" in Dunne, J.P. and Surry, E., 'Arms production', SIPRI Yearbook 2006 (Oxford University Press: Oxford, 2006), pp. 419-427.

⁵² Website Lockheed Martin (www.lockheedmartin.com), februari 2007.

⁵³ "Pakistan's Order Lifts Lockheed F-16 Plant", Charles R. Babcock and Renae Merle, *Washington Post*, 26 maart 2005.

⁵⁴ "More than 50 Lockheed Martin F16s planned for Israel, more than \$2 billion value", persbericht Lockheed Martin, 19 juni 2001.

⁵⁵ "Fatal Strikes: Israel's Indiscriminate Attacks Against Civilians in Lebanon", Human Rights Watch, augustus 2006; "Deliberate destruction or "collateral damage"? Israeli attacks on civilian infrastructure", Amnesty International, 23 augustus 2006; "Israel must end its policy of assassinations", Amnesty International, 4 juli 2003.

⁵⁶ "Case Study: The Israeli Strike Against Hamas Leader Salah Shehadeh", *Crimes of War Project*, 19 september 2002; "World Leaders Call Israeli Air Strike 'Disgusting, Ugly,' A 'Horrible Act'", *Associated Press*, 24 juli 2002.

⁵⁷ Zie voetnoot 54.

⁵⁸ "Pakistan fury as CIA airstrike on village kills 18", *The Telegraph*, 15 januari 2006.

Uit de Thomson Shareworld database blijkt dat Fortis, ING en Rabobank aandelen Lockheed Martin beheren of bezitten; respectievelijk 0,1 procent, 0,1 procent en 0,3 procent.⁶⁰ In april 1996 verzekert Lockheed Martin zich van een kredietfaciliteit ter waarde van 5 miljard dollar. ABN AMRO participeerde in deze faciliteit met 135 miljoen dollar.⁶¹ Deze kredietfaciliteit is meerdere keren vernieuwd. De laatste keer dat dit gebeurde was in juli 2005. Deze faciliteit loopt tot 2010.⁶²

Rheinmetall AG

Rheinmetall is een Duits bedrijf gespecialiseerd in onderdelen voor wapens, defensietechnologie en munitie. Rheinmetall produceert ook clustermunitie zoals de D632/642, DM652, DM642, DM702, M26/M77 en 155mm DPICM-projectielen.⁶³ Machinegeweren van Rheinmetall worden onder meer gebruikt in Chili, Iran, Pakistan en Sudan.

Rheinmetall's MG3, een machinegeweer, wordt onder licentie geproduceerd in Iran en Pakistan, net als Rheinmetall's munitie in Saudi-Arabië. Rheinmetall heeft joint ventures met het Israëlische Rafael en het Duitse Diehl voor de productie van raketssystemen.⁶⁴ In 2004 tekende Rheinmetall een samenwerkingsovereenkomst met Israel Aircraft Industries voor de ontwikkeling van de Leopard-tank.⁶⁵ Aangezien Iran, Israël, Pakistan en Saudi-Arabië een minder restrictief exportbeleid hebben dan Duitsland, is het niet mogelijk te garanderen dat deze wapens niet worden geëxporteerd naar conflictgebieden, landen waar mensenrechten worden geschonden of landen waarop een wapenembargo rust.

Uit de Thomson Shareworld database blijkt dat ABN AMRO 0,3 procent en Fortis 0,8 procent van de aandelen Rheinmetall beheren of bezitten.⁶⁶ In april 2005 werd een nieuwe kredietfaciliteit verleend met een looptijd van vijf jaar. ABN AMRO was een van de twaalf banken die participeerden in deze faciliteit. In februari 2006 is dit verlengd tot 2011.⁶⁷

Saab AB

Het Zweedse bedrijf Saab is een middelgroot defensiebedrijf. Het produceert gevechtsvliegtuigen, bijvoorbeeld samen met BAE Systems de Saab Gripen. Ook vervaardigt Saab verschillende

⁵⁹ "U.S. Citizen Among Those Killed In Yemen Predator Missile Strike", *Washington Post*, 8 november 2002.

⁶⁰ Thomson ShareWorld Database, 25 april 2007.

⁶¹ Annual Reports 2001, 2002, 2003, 2004 en 2005 van Lockheed Martin.

⁶² Ibidem; "Lockheed Martin", *International Financing Review*, 15 juli 2006; Annual report 2006, Lockheed Martin, april 2006.

⁶³ "Shopping around for weapons", Tim Weber, BBC News, 9 september 2003; "Worldwide Production and Export of Cluster Munitions", Human Rights Watch, 7 april 2005; "A Global Overview over Explosive Submunitions, Memorandum to the delegates to the Convention on Conventional Weapons (CCW), Group of Governmental Experts on the Explosive Remnants of War", 21-24 mei 2002.

⁶⁴ "New Company", EuroSpike GmbH, established at Eurosatory", Rheinmetall, 16 juni 2004.

⁶⁵ "Rheinmetall Defence Electronics and IAI Missiles Division sign principles of cooperation for Leopard ½ MBT", Rheinmetall, 16 juni 2004.

⁶⁶ Thomson ShareWorld Database, 25 april 2007.

⁶⁷ "Revolving exchanges", *International Financing Review*, 9 augustus 2002; "Germany", *Euroweek*, issue 899, 15 april 2005; Annual Report 2006, Rheinmetall AG, maart 2007.

onderdelen van wapensystemen. Saab Bofors Dynamics is een dochter van Saab AB en produceert raketten en antitanksystemen. Samen met EADS-LFK ontwikkelde Saab Bofors de DWS-39, een clustermunitiesysteem voor het JAS Gripen-gevechtsvliegtuig.⁶⁸

Avitronics is een Zuid-Afrikaanse joint venture tussen Grintek (70,4 procent in eigendom van Saab) en Saab. In juni 2005 kreeg zij een exportcontract van Hindustan Aeronautic Limited in India voor onderdelen van de ALH-helikopter.⁶⁹ Tussen juni 2003 en september 2004 heeft India AHL-gevechtshelikopters aan Nepal geleverd. In 2004 zijn burgers in Nepal gedood en gewond geraakt in helikopteraanvallen.⁷⁰ Daarnaast tekende Saab in juni 2006 een overeenkomst met het Zuid-Afrikaanse Denel over de productie van wapensystemen. Saab investeerde 7,8 miljoen euro en heeft 20 procent van het nieuwe bedrijf in handen. Denel produceert clustermunities.⁷¹

De Thomson Shareworld database geeft aan dat ABN AMRO 0,2 procent van de aandelen Saab beheert of bezit.⁷² In maart 2005 was ABN AMRO een van de acht banken betrokken bij een kredietfaciliteit ter waarde van 440 miljoen euro. ABN AMRO participeerde met 55 miljoen euro.⁷³ In 2006 werd deze kredietfaciliteit verlengd tot 2012.⁷⁴

Thales

Thales Groep is een Franse multinational. Tot december 2000 stond het bedrijf bekend als Thomson-CSF. Thales levert onder andere militaire goederen en technologie aan Indonesië, India, Pakistan en Saudi-Arabië. Een dochteronderneming van Thales, TDA, is een Europese producent van raketssystemen, inclusief clustermunities. In 2006 bevestigde Forges Zeebrugge, een dochter van TDA, dat een 70mm FZ101-raket met acht submunities ontwikkelt voor het Tiger-Helikopterprogramma van het Duitse leger. Daarnaast produceert TDA een PR Cargo bom met 16 *dual effect* submunities.⁷⁵ In oktober 2005 nam Thales de helft van het belang van EADS in TDA over, zodat TDA volledig in eigendom kon komen van Thales.⁷⁶

Ondanks het wapenembargo op China heeft Thales samen met North Night Vision Technology er een productiefaciliteit opgezet voor nachtzichtapparatuur (LUCIE). Het product kan worden ingezet voor specifieke militaire doeleinden.⁷⁷ Eerder verkocht China al militaire goederen aan Sudan, een land waartegen een volledig Europees wapenembargo geldt en een gedeeltelijk VN-embargo.⁷⁸

⁶⁸ "Cluster weapons: Necessity or Convenience?", Pax Christi, 2007.

⁶⁹ "Avitronics awarded an export order for equipment for helicopters", Saab Grintek, 14 juni 2005.

⁷⁰ "The EU Code of Conduct fails to prevent French Helicopters being produced under licence in India and transferred to Nepal", Amnesty International, september 2004.

⁷¹ "Cluster Bombs on Offer at Arms Fair Despite Sales Ban", *The Independent*, 14 september 2005.

⁷² Thomson ShareWorld Database, 25 april 2007.

⁷³ "Saab signs SEK 4 billion credit facility", Saab AB, 17 maart 2005; "Sweden", *Euroweek*, issue 895, 18 maart 2005; "In residence", *International Financing Review*, 19 maart 2005.

⁷⁴ Annual Report 2006, Saab AB, maart 2007.

⁷⁵ "Recommendation on Exclusion of Cluster Weapons from the Government Petroleum Fund", The Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, 16 juni 2005; "Explosive Investments: Financial Institutions and Cluster Munitions", Netwerk Vlaanderen, februari 2007.

⁷⁶ "Thales Buys EADS' 50% Stake in TDA Armaments", *Defence Industry Daily*, 24 oktober 2005.

⁷⁷ UK House of Commons Debate – Column 1071, The United Kingdom Parliament, 3 februari 2005;

"Europe's deadly business", Helen Hughes, *Le Monde Diplomatique*, juni 2006.

⁷⁸ "Arms without Borders", Oxfam International, Amnesty International, IANSA, October 2006; "Appeal by Amnesty International to the Chinese government on the occasion of the China-Africa Summit for

In het conflict in Atjeh werd in 2003 een militair vaartuig ingezet dat uitgerust is met radar, commandosysteem en vuurleidingssystemen die zijn geleverd door Thales Nederland. Dit is bevestigd door de Nederlandse regering.⁷⁹ In oktober 2006 gaf een meerderheid in de Tweede Kamer het groene licht voor de levering van twee korvetten aan Indonesië. De schepen, bedoeld om de piraterij in de Straat van Malakka te bestrijden, zijn in aanbouw bij Schelde Marinebouw in Vlissingen. Thales Nederland levert de militaire elektronica voor de korvetten.

Met het Israëliëse Rafael ontwikkelt Thales luchtverdedigingsraketten.⁸⁰ Met het Amerikaanse bedrijf Ratheon heeft Thales een joint venture die militaire radarsystemen ontwikkeld. Deze producten zijn in 2005 besteld door Indonesië.⁸¹

ABN AMRO en ING waren beide met 72,5 miljoen euro betrokken bij een lening van 22 banken aan Thales in augustus 2001.⁸² Een jaar later verzekerde Thales zich van een nieuwe lening ter waarde van 543 miljoen euro. ABN AMRO en ING participeerden hierin.⁸³ In 2005 werd opnieuw een lening verschaft. Hierin participeerden ABN AMRO, ING en Fortis, alle drie met 70 miljoen euro.⁸⁴ In oktober 2000 introduceerde Thomson-CSF (nu Thales) een Euro Medium Term Note-programma met een limiet van 1,5 miljard euro. Dit programma is mogelijk gemaakt door ABN AMRO, die aan het hoofd stond van een groep van zeven internationale banken.⁸⁵ Dit programma is vernieuwd in 2001 en 2003.⁸⁶ In juli 2004 werden obligaties weggezet waarbij ABN AMRO fungeerde als een van de vier *bookrunners*.⁸⁷ Verder is ING bank betrokken bij de financiering van exportkredietverzekeringen voor de levering van militaire goederen aan Indonesië, Venezuela en China.⁸⁸ ING heeft in haar respons op dit rapport aangegeven geen nieuwe transacties met Thales te zullen financieren

Development and Cooperation”, (AFR 54/072/2006), november 2006; “Sudan: arms continuing to fuel serious human rights violations in Darfur”, Amnesty International (mei 2007).

⁷⁹ Antwoord van de heer Bot, minister van Buitenlandse Zaken, op vragen van de leden Van Bommel en Van Velzen (SP) over de mogelijke inzet van de Indonesische marine in Atjeh. (2030407880, ingezonden 9 februari 2004)

⁸⁰ “Firing success for defender Air Defence System”, Thales, 16 maart 2006.

⁸¹ “Indonesia selects ThalesRaytheonSystems to provide a new Master-T radar system”, ThalesRaytheonSystems, 13 juli 2005.

⁸² “Increased and signed”, *International Financing Review*, 4 augustus 2001; “Western Europe – Loans”, *Euroweek*, issue 715, 10 augustus 2001.

⁸³ “Discreet refinancing”, *International Financing Review*, 17 augustus 2002.

⁸⁴ “France”, *Euroweek*, issue 885, 7 januari 2005; “Best defence”, *International Financing Review*, 8 januari 2005; “Rapport Annuel 2005”, Thales S.A., april 2006.

⁸⁵ “Offering Circular CSF-Thomson E 1,500,000 Global Medium Term Note Programme”, CSF Thomson, 30 oktober 2000; “Thomson-CSF signs Euro-MDTN programme”, *Euroweek*, 3 november 2000.

⁸⁶ “Offering Circular Thales E 1,500,000 Global Medium Term Note Programme”, Thales, 30 oktober 2001; “Offering Circular Thales E 1,500,000 Global Medium Term Note Programme”, Thales, 25 september 2003.

⁸⁷ “Thales SA”, *Euroweek*, issue 861, 9 juli 2004; “Thales advances”, *International Financing Review*, 10 juli 2004.

⁸⁸ Uitgereikte polissen in 2003 Faciliteit: EKV, Atradius Dutch State Business, Amsterdam, januari 2004; Uitgereikte polissen in 2005 Faciliteit: EVV, Atradius Dutch State Business, Amsterdam, februari 2006.

United Technologies

Het Amerikaanse bedrijf United Technologies staat op de negende plaats van de grootste wapenbedrijven ter wereld.⁸⁹ United Technologies produceert middels dochterbedrijf Sikorsky de helikopters UH-60 Blackhawk, SH 60 Seahawk en Comanche. Middels dochterbedrijf Pratt & Whitney produceert United Technologies motoren voor gevechtsvliegtuigen, onder andere de F-15 en de F-16⁹⁰. De Blackhawk-helikopters zijn geëxporteerd naar Colombia en Indonesië.⁹¹ In China heeft Sikorsky sinds 2003 een joint venture met Little Eagle Science en Technology Company voor de ontwikkeling van helikopters.⁹²

In 2004 startte het Braziliaanse bedrijf Embraer de levering van 25 Super Tucano gevechtsvliegtuigen aan de luchtmacht van Colombia. De motoren komen van Pratt and Whitney. Sinds 2002 zijn er bij mensenrechtenorganisaties zorgen dat burgerdoelen vanuit de lucht worden beschoten. Op 20 februari 2002 werden Black Hawk-helikopters ingezet bij een grootscheepse militaire actie in Colombia.⁹³

Pratt & Whitney heeft onderdelen en technologie geleverd voor de bouw van Chinese Z-10 gevechtshelikopters.⁹⁴ Eerder verkocht China al gevechtshelikopters aan Sudan, een land waartegen een volledig Europees wapenembargo geldt en een gedeeltelijk VN-embargo.⁹⁵

Uit de Thomson Shareworld database blijkt dat ING 0,2 procent van de aandelen United Technologies beheert of bezit, en Fortis en ABN AMRO ieder 0,1 procent. In april 2005 verzekerde Pratt & Whitney een krediet ter waarde van 400 miljoen dollar van een internationaal banksyndicaat, georganiseerd door ABN AMRO, Sumitomo Mitsui Banking (Japan) en BNP Paribas (Frankrijk).⁹⁶ In april 2005 en mei 2006 was ABN AMRO betrokken bij het uitzetten van obligaties.⁹⁷

⁸⁹ "Appendix 9A. The 100 largest arms-producing companies, 2004" in Dunne, J.P. and Surry, E., 'Arms production', SIPRI Yearbook 2006 (Oxford University Press: Oxford, 2006), pp. 419-427.

⁹⁰ Zie Lockheed Martin met betrekking tot bestemmingen van de F-16.

⁹¹ Website Sikorsky, zie www.sikorsky.com, mei 2007.

⁹² Website Shanghai Sikorsky, zie www.shanghaisikorsky.com, mei 2007.

⁹³ "Colombia: San Vicente del Caguán after the Breakdown of the Peace Talks: A Community Abandoned", Amnesty USA, 2002; "Arms without Borders", Oxfam International, Amnesty International, IANSA, October 2006; Amnesty International Annual Report 2004.

⁹⁴ *Jane's Defence Weekly*, 13 april 2005, "China's Z-10 helicopter built on Western expertise"; *Aviation Week & Space Technology*, 12 December 2005, "East-West Whirlybird; Chinese Ink Deals With Eurocopter, Safran and Alcatel Alenia Space".

⁹⁵ "Arms without Borders", Oxfam International, Amnesty International, IANSA, October 2006; "Appeal by Amnesty International to the Chinese government on the occasion of the China-Africa Summit for Development and Cooperation", (AFR 54/072/2006), november 2006; "Sudan: arms continuing to fuel serious human rights violations in Darfur", Amnesty International, mei 2007.

⁹⁶ Thomson Financial Database, 29 april 2005.

⁹⁷ Prospectus Supplement to Prospectus dated September 13, 2004 for \$600,000,000 4.375% Notes due 2010; \$1,200,000,000 4.875% Notes due 2015 and \$600,000,000 5.400% Notes due 2035, United Technologies, 26 april 2005; "United Tech proves demand still exists", *International Financing Review*, 30 april 2005; Prospectus Supplement May 23, 2006 (To Prospectus dated May 17, 2005) for \$600,000,000 6.05% Notes due 2036 and \$500,000,000 Floating Rate Notes due 2009, United Technologies, 23 mei 2006.

IV. Conclusie

Groot verschil tussen beleid en praktijk

Zoals vermeld in dit onderzoek erkennen banken in hun eigen defensiebeleid en algemeen gehanteerde principes op het gebied van mensenrechten dat zij inderdaad een verantwoordelijkheid hebben. In hun beleid stellen de banken dat bij alle financieringsactiviteiten de wet- en regelgeving strikt moet worden nageleefd. Gezien de gevoeligheden ten aanzien van de defensie-industrie zeggen de banken dat klanten worden doorgelicht. De banken zeggen niet betrokken te willen zijn bij de financiering van of beleggingen in clustermunition, landmijnen, kernwapens en biologische of chemische wapens.

Uit de *quickscan* van defensiebedrijven waarmee Nederlandse banken een financiële relatie hebben, blijkt dat tussen beleid en praktijk een groot verschil zit. Van de bedrijven die in dit onderzoek worden genoemd, zijn gevallen bekend dat wapens of onderdelen van wapens geëxporteerd zijn naar conflictgebieden, landen waarop een wapenembargo van toepassing is en landen waar mensenrechten worden geschonden. Ter verdediging geven banken aan dat zij een onderscheid maken tussen het beheer van eigen geld en het beheer van geld van klanten. ABN AMRO geeft aan dat zij een beperkte invloed heeft op haar klanten.

Uit ons rapport blijkt dat de vier grote Nederlandse banken financiële relaties hebben met wapenproducenten uit de genoemde top 20. Het gaat hierbij om Allied Defense Group, BAE Systems, EADS, Finmeccanica, Lockheed Martin, Rheinmetall, Saab, Thales en United Technologies. De financiële relatie van de banken met wapenproducenten betreffen vooral het bezit of beheer van aandelen, het aanbod van kredietfaciliteiten en diensten bij investeringsactiviteiten.

Wapens die zijn geproduceerd door deze wapenbedrijven zijn onder andere terechtgekomen in China en Zimbabwe, landen waarop een wapenembargo van toepassing is. Ook belandden deze wapens in conflictgebieden als Indonesië, Uganda, Colombia, Israël en Irak. De nadruk van dit onderzoek ligt op de export van wapens en onderdelen van wapens. Maar uit ander onderzoek blijkt dat een aantal bedrijven waar Nederlandse banken een financiële relatie mee hebben, ook betrokken is bij de ontwikkeling en productie van clustermunition.

V. Aanbevelingen

Toon maatschappelijke verantwoordelijkheid

De financiële sector

Wapenhandel is een internationaal en grensoverschrijdend probleem. Nationale en regionale controles volstaan niet doordat wapenhandelaars en -makelaars hun activiteiten meestal organiseren in het land met de zwakste wetgeving en controles. Wij vinden dat, naast overheden, ook wapenproducenten, investeerders, beleggers en financiële instellingen die te maken hebben met de wapenindustrie een eigen verantwoordelijkheid hebben. Juist vanwege de tekortkomingen in de wetgeving dient de financiële sector, om directe of indirecte betrokkenheid bij controversiële transfers te voorkomen, in haar beleid en relaties rekening houden met het globaliserende karakter van de wapenhandel en de invloed die dit heeft op de nationale controles op de handel. Zolang er geen bindende (internationale) wetgeving is, dienen wapenproducenten maar ook investeerders en financiële instellingen alvast een maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen.

Oxfam Novib bepleit dat banken ten aanzien van eigen geformuleerde principes op het gebied van defensie-industrie en mensenrechten juist een proactieve houding zouden moeten aannemen. Wij verwachten dat banken hun beleid toepassen op al hun financiële diensten en actief de dialoog aangaan met klanten en wapenbedrijven om de genoemde transacties te voorkomen. Wij stimuleren banken om met elkaar om de tafel te gaan zitten en sectorbreed (samen met pensioenfondsen en andere belangrijke actoren) een gedragscode te ontwikkelen waarin de verschillende dilemma's besproken worden met de *stakeholders*.

De financiële sector is niet transparant. Wat met klanten wordt besproken is vertrouwelijk. Dat maakt het voor aandeelhouders, consumenten en niet-gouvernementele organisaties onduidelijk wat banken in de praktijk realiseren op het gebied van deze vrijwillig geformuleerde regels op het gebied van defensie industrie en mensenrechten. De banken dienen naar de consument transparant te zijn en helderheid te scheppen over het beleggingsuniversum. Banken moeten kunnen aantonen welke bedrijven daarvan deel uitmaken, welke niet meer en welke bedrijven in de wachtkamer zitten. Alleen bij de beschikbaarheid van die informatie kan een consument keuzes maken over de bestemming van haar geld.

Investeerders en financiële instellingen moeten beginnen met het uitsluiten van alle transacties met producenten van een bepaald type wapens, zoals landmijnen en clustermunities. Daarnaast dient een bank een risicoanalyse te maken om te voorkomen dat transacties worden gedaan met bedrijven waarvan bekend is dat wapens terecht komen in landen waarop een wapenembargo rust, of gebieden waar een groot risico bestaat dat wapens worden gebruikt voor mensenrechtenschendingen, inclusief conflictgebieden.

Aan bankieren in de defensiesector zijn grote risico's verbonden. Banken moeten zich daarvan bewust zijn. Dat doen ze door hun klanten in deze sector kritisch te volgen en per klant een risicoanalyse te maken. Zolang internationale, sluitende wetgeving ontbreekt, kan de verantwoordelijkheid van banken op dit gebied niet genoeg worden benadrukt.

De overheid

Ook de Nederlandse overheid heeft een verantwoordelijkheid. Zij steunt de totstandkoming van een internationaal wapenhandelsverdrag.⁹⁸ Ook is Nederland betrokken bij de totstandkoming van een internationaal instrument voor regulering van clustermunities.⁹⁹ Vanuit die rol verwachten wij dat de Nederlandse overheid regelgeving ontwikkeld voor de financiële sector op dit gebied.

Op 1 maart 2007 verbood de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers investeringen in de productie, het gebruik en de opslag van clustermunities en antipersoonsmijnen. Investeren in persoonsmijnen en clustermunities zal worden benaderd zoals het financieren van terrorisme of witwassen. Hierdoor werd België het eerste land ter wereld dat het banken en investeringsfondsen onmogelijk maakt om op de Belgische markt krediet te verlenen aan producenten van clustermunities en antipersoonsmijnen. De aankoop van aandelen en obligaties van deze bedrijven is eveneens verboden. Deze wet zal verstrekkende gevolgen hebben voor de financiële instellingen. De wet verplicht ook de regering om een 'zwarte lijst' op te stellen van producenten van clustermunities en antipersoonsmijnen.¹⁰⁰

Uit de nota 'Ondernemen in conflictgebieden' van februari 2004 blijkt dat de Nederlandse overheid alleen een voorlichtende taak voor zich zelf ziet om te voorkomen dat Nederlandse bedrijven een negatieve rol spelen bij conflictgebieden door bijvoorbeeld wapenhandel.¹⁰¹ Oxfam Novib vindt dit te weinig, en stelt voor dat de overheid ook een regulerende taak heeft om betrokkenheid van Nederlandse bedrijven te voorkomen bij wapenexport naar conflictgebieden, landen waar mensenrechten worden geschonden en waar wapens duurzame ontwikkeling verhinderen. Wij vragen de Nederlandse overheid wetgeving in het verlengde van de Belgische wetgeving te ontwikkelen en het initiatief te nemen in de Europese Unie om deze wetgeving voor alle EU-landen te laten gelden.

⁹⁸ Kamerbrief betreffende VN-actieprogramma inzake kleine en lichte wapens en het internationaal wapenhandelsverdrag, 28 april 2006, kenmerk DVB/WW-193/06.

⁹⁹ Kamerbrief over het verslag van de conferentie in Oslo over clustermunities op 22 en 23 februari 2007, 15 maart 2007.

¹⁰⁰ DOC 51 2833/001, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, de wettekst is te vinden op: <http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/51/2833/51K2833001.pdf>; "Belgium criminalizes investment in cluster bomb manufacturers", Jurist Legal News & Research, 2 maart 2007.

¹⁰¹ "Ondernemen in conflictgebieden", Tweede Kamer, verg. jaar 2003-2004, 29 439, nr. 1.

VI. Bijlagen

Bijlage 1: Oxfam Novib werkt aan strenge regelgeving in wapenhandel

Oxfam Novib staat voor een rechtvaardige wereld zonder armoede. Samen met andere niet-gouvernementele organisaties (NGO's) ijvert Oxfam Novib voor een internationaal wapenhandelsverdrag om de wapenhandel te controleren volgens de gevestigde principes van mensenrechten, humanitair recht, duurzame ontwikkeling en vreedzame internationale betrekkingen. Oxfam Novib is niet tegen de defensie-industrie als zodanig. Een professioneel leger, veiligheidsdiensten en politie-eenheden dienen voldoende uitgerust te zijn om hun taken uit te voeren en burgers te kunnen beschermen. Wij spreken ons uitsluitend uit over wapenmisbruik en wapenhandel waarbij een risico bestaat dat de wapens in kwestie bijdragen aan mensenrechtenschendingen, armoede en conflicten.

Oxfam Novib werkt al jaren aan strengere regelgeving voor wapenhandel. Zo was Oxfam Novib actief betrokken bij de totstandkoming van het landmijnenverdrag (1997), de EU Gedragscode inzake wapenexporten (1998), de VN-Conferentie inzake kleine en lichte wapens (2001) en daarop volgende conferenties, de herziening van de EU-Gedragscode in 2004/2005 en de herzieningsconferentie van het actieprogramma met betrekking tot kleine en lichte wapens in 2006. De afgelopen vier jaar is Oxfam Novib nauw betrokken bij de Control Arms campagne.¹⁰² Op 9 oktober 2003 gaven Amnesty International, Oxfam en het International Action Network on Small Arms het startsein voor een wereldwijde campagne voor een betere controle van de wapenhandel. De campagne wil de internationale wapenhandel beter reguleren en het misbruik van wapens een halt toeroepen.

De Control Arms campagne heeft er de afgelopen jaren bij de lidstaten van de Verenigde Naties op aangedrongen een wapenhandelsverdrag te aanvaarden. Dit verdrag moet de criteria voor de uitvoer van wapens vastleggen, op basis van bestaande internationale conventies en principes van mensenrechten en het internationaal humanitair recht. Om dit te bereiken worden er rapporten gepubliceerd die verschillende deelaspecten belichten en wordt zowel nationaal als internationaal bij overheden aangedrongen op de noodzaak van strikte regelgeving. De vooruitzichten zijn goed. In december 2006 stemden 153 VN-lidstaten vóór de totstandkoming van een internationaal wapenhandelsverdrag.

¹⁰² "Shattered Lives: The case for tough international arms control", Oxfam, Amnesty International (2003), zie www.controlarms.org.

Bijlage 2: Global Principles for Arms Transfers¹⁰³

De volgende richtlijnen brengen bestaande verplichtingen van staten bijeen met betrekking tot internationale handel in wapens en munitie. De richtlijnen zijn voorgesteld door een groep niet-gouvernementele organisaties.¹⁰⁴ De richtlijnen weerspiegelen verschillende internationale instrumenten. Bijvoorbeeld internationale en regionale verdragen, verklaringen en resoluties van de Verenigde Naties en andere multilaterale en regionale organisaties, en modelreguleringen bedoeld voor nationale wetgeving.

Sommige richtlijnen behelzen gewoonterecht en verdragsrecht, terwijl andere richtlijnen geaccepteerde normen zijn. Dit is een samenstelling van algemene regels voor effectieve controle van internationale transfers van conventionele wapens en munitie. Hoewel deze richtlijnen gericht zijn op staten, kunnen ze ook de basis vormen van beleid voor de financiële sector.

Principle 1: Responsibilities of states

All international transfers of arms and ammunition shall be authorised by all States with jurisdiction over any part of the transfer (including import, export, transit, transshipment and brokering) and carried out in accordance with national laws and procedures that reflect, as a minimum, States' obligations under international law. Authorisation of each transfer shall be granted by designated State officials in writing only if the transfer in question first conforms to the Principles set out below in this instrument and shall not be granted if it is likely that the arms or ammunition will be diverted from their intended legal recipient or re-exported contrary to the aims of these Principles.

Principle 2: Express limitations

States shall not authorise international transfers of arms or ammunition that violate their expressed obligations under international law.

These obligations include:*A. Obligations under the Charter of the United Nations – including:*

- a. Binding resolutions of the Security Council, such as those imposing arms embargoes;
- b. The prohibition on the threat or use of force;
- c. The prohibition on intervention in the internal affairs of another State.

B. Any other treaty or decision by which that State is bound, including:

¹⁰³ Voor een uitgebreid overzicht van deze Global Principles met juridisch commentaar en verwijzingen naar bestaande internationale verdragen, verklaringen en humanitair recht en mensenrechten, zie "Compilation of Global Principles for Arms Transfers", augustus 2006, <http://www.controlarms.org/documents/060809GlobalPrinciplesFINAL.pdf>

¹⁰⁴ De groep niet-gouvernementele organisaties betreffen: Africa Peace Forum, Amnesty International, Arias Foundation, Caritas International, Friends Committee on National Legislation, Non-Violence International, IANSA, Oxfam International, Project Ploughshares, Saferworld, Schweitzer Institute, Sou da Paz, Viva Rio, and Women's Institute for Alternative Development (WINAD). Juridisch advies werd gegeven door het Lauterpacht Centre for International Law, University of Cambridge.

- a. Binding decisions, including embargoes, adopted by relevant international, multilateral, regional, and sub-regional organisations to which a State is party;
- b. Prohibitions on arms transfers that arise in particular treaties which a State is party to, such as the 1980 UN Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, and its Protocols, and the 1997 Convention on the Prohibition of Anti-Personnel Mines.

C. Universally accepted principles of international humanitarian law – including:

- a. The prohibition on the use of arms that are of a nature to cause superfluous injury or unnecessary suffering;
- b. The prohibition on weapons or munitions incapable of distinguishing between combatants and civilians.

Principle 3: Limitations based on use or likely use

States shall not authorise international transfers of arms or ammunition where they will be used or are likely to be used for violations of international law, including:

- A. breaches of the UN Charter and customary law rules relating to the use of force;
- B. gross violations of international human rights law;
- C. serious violations of international humanitarian law;
- D. acts of genocide or crimes against humanity;

Principle 4: Factors to be taken into account

States shall take into account other factors, including the likely use of the arms or ammunition, before authorising an arms transfer, including the recipient's record of compliance with commitments and transparency in the field of non-proliferation, arms and munitions control, and disarmament.

States should not authorise the transfer if it is likely to:

- A. be used for or to facilitate terrorist attacks
- B. be used for or to facilitate the commission of violent or organised crime;
- C. adversely affect regional security or stability;
- D. adversely affect sustainable development;
- E. involve corrupt practices;
- F. contravene other international, regional, or sub-regional commitments or decisions made, or agreements on non-proliferation, arms control, and disarmament to which the exporting, importing, or transit States are party;

Principle 5: Transparency

States shall submit comprehensive national annual reports on all their international arms and ammunition transfers to an international registry, which shall publish a compiled, comprehensive,

international annual report. Such reports should cover the international transfer of all conventional arms and ammunition including small arms and light weapons.

Principle 6: Comprehensive Controls

States shall establish common standards for specific mechanisms to control:

- A. all import and export of arms and ammunition;
- B. arms and ammunition brokering activities;
- C. transfers of arms and ammunition production capacity; and
- D. the transit and trans-shipment of arms and ammunition.

States shall establish operative provisions to monitor enforcement and review procedures to strengthen the full implementation of the Principles.

Bijlage 3: Wapenembargo's

*Europese Unie*¹⁰⁵:

- China: Declaration of European Council, Madrid, 27.6.1989
- Congo: Common Position 2005/440/CFSP
- Ivoorkust: Common Position 2007/92/CFSP
- Iran: Common Position 2007/246/CFSP
- Irak: Common Position 2003/495/CFSP, Common Position 2004/553/CFSP
- Noord Korea: Common Position 2006/795/CFSP
- Libanon: Common Position 2006/625/CFSP
- Liberia: Common Position 2007/93/CFSP
- Myanmar (Birma): Common Position 2006/318/CFSP
- Sierra Leone: Common Position 1998/409/CFSP
- Somalië: Common Position 2002/960/CFSP
- Soedan: Common Position 2005/411/CFSP
- Uzbekistan: Common Position 2005/792/CFSP
- Zimbabwe: Common Position 2004/161/CFSP
- Terroristische groepen: Common Position 2002/402/CFSP, Common Position 2001/930/CFSP

Verenigde Naties:¹⁰⁶

- Ivoorkust: UNSCR 1572
- Congo: UNSCR 1493
- Iran: UNSCR 1737
- Libanon: UNSCR 1701
- Liberia: UNSCR 788
- Noord Korea: UNSCR 1718
- Sierra Leone: UNSCR 1171
- Somalië: UNSCR 733
- Soedan: UNSCR 1556
- Terroristische groepen: UNSCR 1390

¹⁰⁵ Sanctions or restrictive measures in force (measures adopted in the framework of the CFSP), april 2007.

¹⁰⁶ Voor een analyse van VN wapenembargo's van de afgelopen tien jaar zie: "UN arms embargoes: an overview of the last ten years", Oxfam International, Amnesty International, IANSA, maart 2006.

Colofon

Oxfam Novib
Postbus 30919
2500 GX Den Haag
The Netherlands

Telefoonnummer: +31 (0) 70 342 16 21
Telefax: +31 (0) 70 361 44 61
Email: info@oxfamnovib.nl
Website: www.oxfamnovib.nl